

Profesné a mzdové vývojové zmeny na farmách právnických osôb

Changes in professions and wages in the farms

S. BUCHTA

Národný úrad práce, Bratislava, Slovenská republika

Zamestnanosť

V roku 2001 pracovalo v poľnohospodárstve SR v organizáciách s 20 a viac zamestnancami 72,7 tis. trvale činných osôb. (v 1. polroku 2002 to bolo len 66,9 tis. zamestnancov). Pokles zamestnanosti v týchto organizáciách dosiahol medziročne 6 tis. osôb, v I. polroku 2002 činil tento medziročný pokles 5,7 tis. osôb. Medziročne poklesy zamestnanosti v týchto podnikateľských subjektoch sa oproti roku 2000 znížili takmer o polovicu (v roku 2000 došlo k medziročnému poklesu o 10,2 tis. osôb). V tomto type organizácií dochádza k zníženiu vysokých medziročných úbytkov zamestnancov a pokles agrárnej zamestnanosti sa spomalil (od roku 1989 klesla zamest-

nanosť v týchto organizáciách v poľnohospodárstve cca o takmer 280 tis. osôb) – tab. 1.

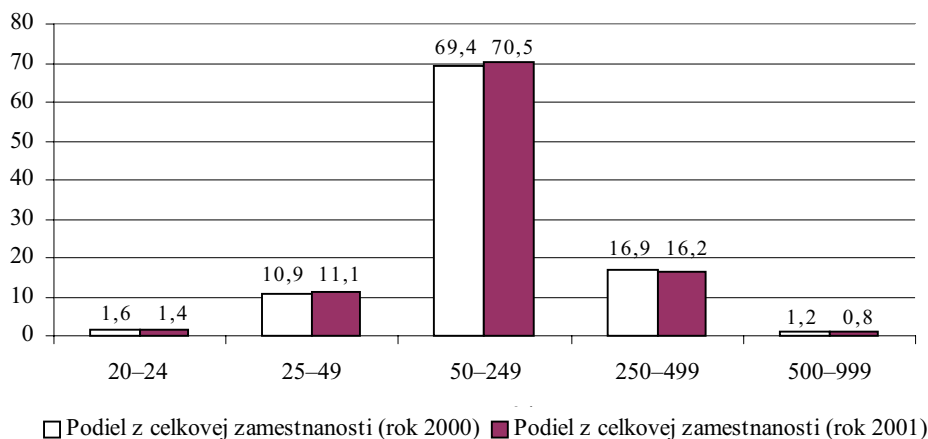
Primárnym znakom reštrukturalizácie v poľnohospodárstve bol proces postupného a extenzívneho rastu produktivity práce, ale s výrazným vytláčaním časti pracovníkov do evidencie v nezamestnanosti. Presadzuje sa tak model agrárnej ekonomiky s rastúcou extenzívnou produktivitou, ktorý má sociálne nepriaznivé dôsledky spočívajúcej vo vysokej nezamestnanosti a s veľmi nízkou zamestnaneckou participáciou vidieckeho obyvateľstva.

V poľnohospodárstve z hľadiska zamestnanosti stále prevláda zamestnanecký status s výraznou prevahou zamestnanosti v organizáciách nad 20 zamestnancov. Viac ako dve tretiny zamestnancov na farmách právnic-

Tab. 1. Vývoj zamestnanosti a produktivity práce v poľnohospodárstve

Ukazovateľ	1989	1991	1993	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Počet zamestnancov v poľnohospodárstve	350 965	262 602	178 809	143 878	132 011	117 943	106 161	88 994	78 754	72 746
Produktivita práce z výnosov v tis. Sk	198	181	294	380	431	520	543	596	715	842

Prameň: Hrubý obrat – vybrané ukazovatele v poľnohospodárstve, ŠÚ SR, vlastné prepočty

Obr. 1. Podiel jednotlivých kategórií počtu zamestnancov z celkovej zamestnanosti v poľn. za roky 2000 a 2001

Tab. 2. Vývoj agrárnej nezamestnanosti

	Poľnohospodárstvo			
	priemerný ročný stav EN	priemerný ročný stav dlhodobo EN	počet EN (stav k 31. 12.)	priemerný počet zamestnaných
1997	29 363	12 673	34 946	117 943
1998	32 592	13 843	40 120	106 161
1999	38 828	17 541	48 878	88 994
2000	39 824	18 051	44 248	78 754
2001	34 151	14 903	41 140	72 746
Rozdiel 2001/97	4 788	2 230	6 194	-45 197
Index 2001/97	116,3	117,6	117,7	61,7

Prameň: NÚP

kých osôb bolo v rokoch 2000 a 2001 koncentrovaných v organizáciách od 50 do 249 pracovníkov, jedna šestina v organizáciách od 250 do 499 pracovníkov. Extrémne malé farmy (20–24 pracovníkov) a veľké (nad 500 pracovníkov) boli zastúpené minimálne (obr. 1). Agrárna zamestnanosť v organizáciách s 20 a viac zamestnancami je vytváraná predovšetkým poľnohospodárskymi družstvami. Korporatívne formy fariem tak z vývojového hľadiska demonštrujú relatívne vysokú životaschopnosť.

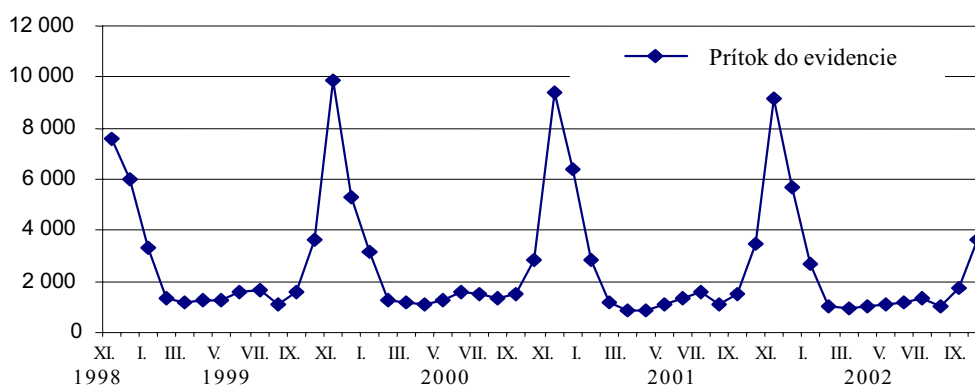
Poľnohospodársky cenzus, ktorý zisťoval údaje za referenčné obdobie od 1. 11. 2000 do 31. 10. 2001 zistil analogický stav. K 31. 10. 2001 pracovalo v poľnohospodárstve SR 98 186 pracovníkov, z toho 84 291 (85,9 %) na farmách právnických osôb a 13 895 osôb na farmách registrovaných fyzických osôb. Z tohto počtu bolo 89 608 trvalo činných. Z celkového počtu 98,2 tis. pracovníkov bolo 94 % stálych. Z trvalo činných pracovníkov malo 83 947 (t.j. 93,7 %) zamestnanecký status.

V dlhodobom období poklesu agrárnej zamestnanosti celkom logicky rástla i nezamestnanosť pracovníkov s predchádzajúcim zamestnaním v poľnohospodárstve, ktorú operacionálne definujeme ako agrárnu nezamestnanosť, t.j. nezamestnanosť osôb, ktoré mali v období, keď sa dostali do evidencie úradov práce, posledné zamestnanie v poľnohospodárstve.

Priemerný ročný počet evidovaných nezamestnaných s posledným zamestnaním v poľnohospodárstve sa za roky 1997–2001 zvýšil o 4,8 tis. osôb. Začiatok akcelerácie priemerných stavov evidovaných nezamestnaných z poľnohospodárstva nastal koncom roka 1998, kedy sa počet evidovaných nezamestnaných z poľnohospodárstva dostal po prvýkrát na úroveň 40 tis. osôb a v štvrtom štvrtroku 1999 sa už približoval hranici 50 tis. osôb. V treťom kvartáli roka 2000 pod vplyvom realizácie projektu verejnoprospešných prác pre dlhodobo nezamestnaných sa znížil tento počet na necelých 30 tis. osôb. Tento počet však už v zimnom období rokov 2000 a 2001 opäť prekročil hranicu 40 tis. osôb (tab. 2).

V tomto zvýšenom objeme evidovaných nezamestnaných z poľnohospodárstva sú zjavne identifikovateľné dve skupiny:

1. Zakonzervované tvrdé jadro dlhodobo nezamestnaných bývalých zamestnancov poľnohospodárskych podnikov. Od konca roku 1998 dochádza k prudkému nárastu dlhodobej nezamestnanosti, ktorá kulminovala v prvom polroku 2000 na hranici 20,8 tis. osôb. V treťom štvrtroku 2000 sa vďaka verejnoprospešným prácam pre dlhodobo nezamestnaných prudko znížila. Priemerné ročné počty týchto dlhodobo evidovaných nezamestnaných z poľnohospodárstva sa za roky 1997–2000 zvýšili z 12,7 tis. na 18 tis. osôb.

Obr. 2. Prítok do evidencie nezamestnaných z poľnohospodárstva

2. Každoročne sa zvyšujúci skupina cyklicky rotujúcich pracovníkov, ktorí „cirkulujú“ medzi krátkodobým sezónnym zamestnaním v poľnohospodárstve a opätovnou evidenciou na úrade práce. To je vidieť i z grafického zobrazenia mesačných prítokov pracovníkov z poľnohospodárstva do evidencie nezamestnaných (obr. 2), z ktorého vyplýva akcelerácia prítoku v zimných mesiacoch (s najvyšším počtom v novembri) a relatívne stabilnou hladinou v ostatných mesiacoch roka.

Za roky 1999 až 2001 z priemerného počtu cca 37,6 tis. evidovaných nezamestnaných z poľnohospodárstva približne jedna tretina sezónne pendlovala medzi evidenciou na úrade práce a necelá polovica bola v kategórii dlhodobozamestnaných. S určitým zjednodušením môžeme tvrdiť, že v rokoch 1999 až 2001 každý tretí evidovaný nezamestnaný z poľnohospodárstva pendloval medzi sezónnym zamestnaním v poľnohospodárstve a evidenciou v nezamestnanosti a takmer každý druhý bol dlhodobozamestnaný.

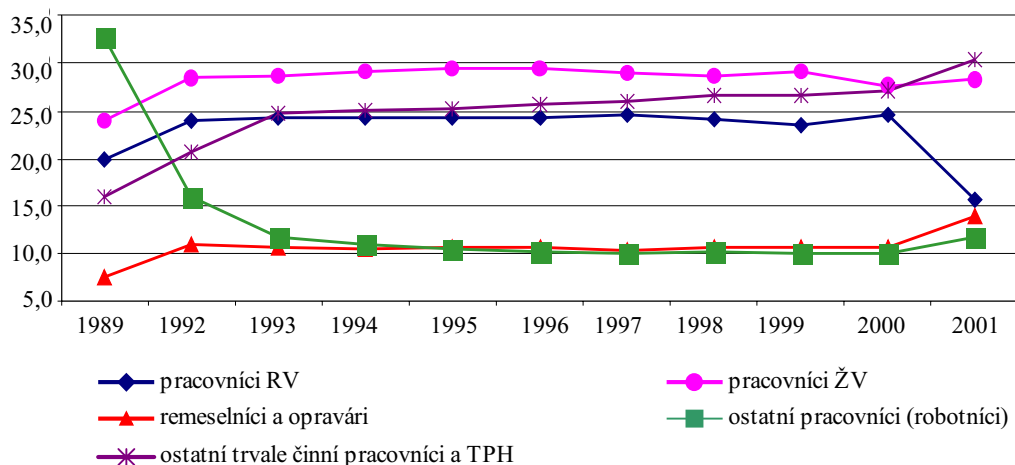
Pri kvantifikácii výdavkov spojených s touto skupinou nezamestnaných sa vychádzalo z priemernej štvormesačnej evidencie. Celkové náklady na podporu v nezamestnanosti vrátane odvodov pre skupinu 16 tis. evidovaných nezamestnaných tvorili 380 mil. Sk. Na druhej strane pri návrate do zamestnania táto skupina zamestnancov spolu s ich zamestnávateľmi odvieďla prostredníctvom príspevkov na poistenie v nezamestnanosti (za osem mesiacov zamestnania) 51 mil. Sk. To znamená, že NÚP „netto“ financovalo zamestnanosť v poľnohospodárstve (za predpokladu odvodovej disciplíny zamestnávateľských subjektov) v roku 2001 čiastkou 329 mil. Sk. Takto nastavený poistný princíp v svojom dôsledku vedie k jeho špecifickému využívaniu a plošnej sociálnej solidarite. Naznačená kombinácia pracovných a sociálnych príjmov a cyklický trend pendlovania medzi krátkodobým zamestnaním a opätovným návratom do evidencie úradov práce je typická nielen pre poľnohospodárstvo, ale aj stavebníctvo, lesníctvo a niektoré segmenty služieb. Tento stav v niektorých prípadoch napomáha i výskytu čiernej práce, najmä u individuálnych živnostníkov a malých obchodných spoločností.

Podľa správy Svetovej banky z novembra 2002 súčasnú štruktúru hospodárstiev v agrárnom sektore SR charakterizujú nedokončená privatizácia pôdy, prevaha veľkých fariem, nízka rentabilita v poľnohospodárstve, nedostatočne reštrukturalizované družstvá a obchodné spoločnosti i fakt, že farmy nie sú schopné splácať dlžoby. Nižšia ako vo vedúcich kandidátskych krajinách je i úroveň politických a inštitucionálnych reforiem, ktoré Slovensko v poľnohospodárstve dosiahlo. Všetky tieto faktory sa premietajú i do agrárnej zamestnanosti.

Proporčné zmeny v profesných skupinách

V poľnohospodárstve pracovali v roku 2001 v organizáciách s 20 a viac zamestnancami dve tretiny manuálnych pracovníkov (69,7 %) a necelá jedna tretina v nemanuálnych profesiách. Z týchto nemanuálnych pracovníkov tvorili vedúci a administratívni pracovníci 19,2 %. Najnižší podiel vedúcich technických a administratívnych pracovníkov sa objavil u poľnohospodárskych družstiev (18,2 %). Naopak najvyšší podiel ved. technických a administratívnych pracovníkov (pri eliminácii štátnych a príspevkových podnikov) sa prejavil u obchodných spoločností (20,2 %), tzn. že každý piaty zamestnanec tu patril do tejto kategórie vedúcich a administratívnych pracovníkov. Podiel správneho a administratívneho aparátu v poľnohospodárstve neustále rastie (najmä u novovzniknutých podnikateľských subjektov) a je relatívne značne vysoký. Relatívny pokles zamestnanosti THP v porovnaní s manuálnymi profesiami bol za posledných desať rokov jednoznačne nižší (obr. 3).

V roku 2001 sa oproti roku 1989 zmenili podielové proporcie jednotlivých profesných kategórií. Zatiaľ čo v roku 1989 jednu tretinu pracovníkov tvorili tzv. ostatní pracovníci (boli tu zastúpení pracovníci tzv. pridružených výrobní), tak v roku 2001 tvorili už len 11,8 %. Podstatne sa znížil podiel pracovníkov v rastlinnej (najmä v roku 2001), podiel zamestnaných osôb v ŽV sa dlhodobo udržiava na stabilnej hladine 28 %, rástol podiel THP a v posledných rokoch aj tzv. ostatných robotníkov

Obr. 3. Vývoj podielu jednotlivých profesných kategórií v poľnohospodárstve

a remeselníkov a opravárov. Podiel pracovníkov ŽV a RV v roku 2001 klesol na 44 % z celkovej zamestnanosti v poľnohospodárskej prvovýrobe a oproti roku 2000 dramaticky klesol (o 8,2 %) najmä vďaka zníženiu počtu zamestnancov v rastlinnej výrobe v ktorom sa prejavil vplyv sezónneho využívania pracovníkov. Podiel ostatných manuálnych obslužných profesií sa od roku 1993 udržiaval takmer na rovnakej úrovni, ale v roku 2001 sa podstatne zvýšil a tvoril už jednu štvrtinu všetkých zamestnancov v tejto skupine organizácií. Podiel THP sa ale od roku 1989 kontinuálne zvyšuje. Tento stav je spôsobený zvýšeným nárastom obchodných spoločností, kde podiel manažmentu a administratívy je vysoký a naopak dochádza k výraznej racionalizácii u manuálnych pracovníkov.

Mzdový vývoj

Najvyššie priemerné mesačné mzdy v roku 2001 dosahovali zamestnanci v ostatných podnikateľských formách (predovšetkým štátne podniky a príspevkové organizácie a akciové spoločnosti) (obr. 4).

Priemerná mzda manuálnych pracovníkov dosiahla v poľnohospodárstve v roku 2001 9 162 Sk (to predstavovalo 91,7 % priemernej mzdy v poľnohospodárstve). Táto relácia sa od roku 1993 stále zhoršuje. Manuálni pracovníci v poľnohospodárstve oproti vedúcim technickým a administratívnym pracovníkom dosiahli len 70,9 % z ich priemerných zárobkov (tab. 4). Vývoj priemerných miezd medzi manuálnymi pracovníkmi a vedúcimi technickými a administratívnymi pracovníkmi za obdobie 1993 až 2001 ukazuje na zvyšovanie mzdovej diferenciácie (obr. 5). Zatiaľ čo v roku 1993 dosahovali manuálni pracovníci v poľnohospodárstve 78,9 % z platu THP, tak v roku 2001 už to bolo len 70,9 %. Najvyššia mzdová diferenciácia sa v tomto smere prejavila u ostatných právnych foriem. Najnižšia mzdová diferenciácia (tzn. recipročne najvyššia mzdová nivelizácia) sa

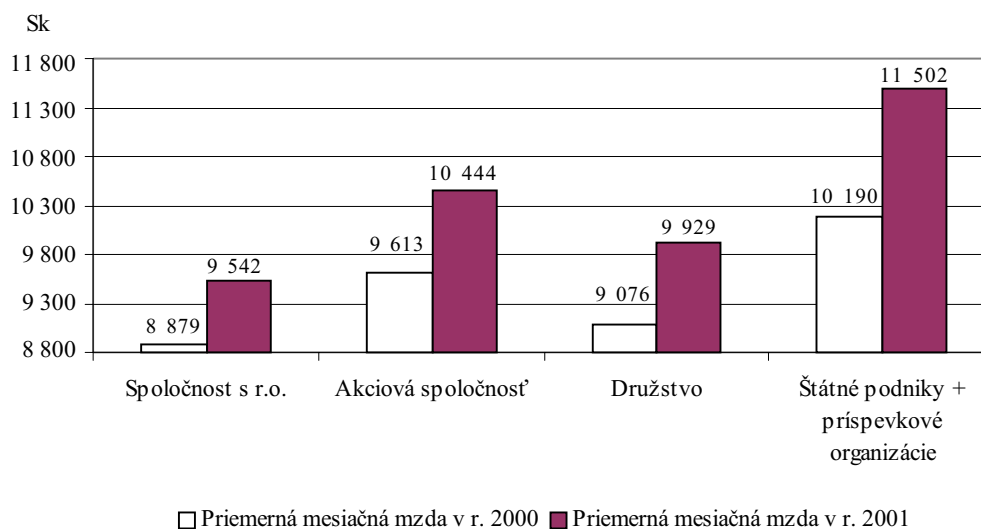
Tab. 3. Mzdová parita k priemernej mzde v poľnohospodárstve podľa právnych foriem v roku 2001

Právna forma	Priemerné mesačné mzdy v Sk	Mzdová parita k priemernej mzde v poľnohospodárstve
Poľnohospodárske družstvá	9 995	100,0
Spoločnosti s r.o.	9 539	95,4
Akciové spoločnosti	10 468	104,7
Štátne podniky a príspevkové organizácie	11 502	115,1
SR spolu	9 995	100,0

Prameň: Štruktúra zamestnancov v poľnohospodárstve, ŠÚ SR, Bratislava 2002

dlhodobo prejavuje u poľnohospodárskych družstiev. Mzdová diferenciácia sa všeobecne výraznejšie presadzuje tam, kde je vyššia mzdová hladina.

Tempo rastu miezd manuálnych pracovníkov je výrazne nižšie ako rast priemerných miezd THP. Priemerné mzdy manuálnych pracovníkov vzrástli za obdobie 1993–2001 o 107,1 % (tzn. že sa zdvojnásobili), zatiaľ čo priemerné mzdy vedúcich technických a administratívnych pracovníkov až o 130,6 %. Tieto nominálne rozdiely v dlhodobých tempách rastu miezd medzi manuálnymi a THP sa od roku 1993 stále zvyšujú a to následne vedie k zvyšujúcej sa mzdovej diferenciácii medzi týmito profesijnými skupinami. Celkový nominálny nárast priemerných miezd v poľnohospodárstve je dlhodobo akcelerovaný len vďaka dynamickému nárastu miezd u vedúcich technických a administratívnych pracovníkov. To ukazuje i vývoj mzdovej parity manuálnych pracovníkov a THP voči priemernej mzde v poľnohospo-

Obr. 4. Priemerná mesačná mzda v poľnohospodárstve v roku 2000 a 2001 podľa právnej formy

Tab. 4. Vývoj diferenciácie priemerných mesačných miezd medzi manuálnymi a vedúcimi technickými pracovníkmi podľa právnych foriem za roky 1996–2001

Právna forma	Priemerné mzdy manuálnych pracovníkov v Sk			Priemerné mzdy vedúcich technických a admin. pracovníkov v Sk			Pomer priemerných miezd manuálnych pracovníkov k priem. mzdám vedúcich technických a admin. pracovníkov v Sk		
	1996	1999	2001	1996	1999	2001	1996	1999	2001
Poľnohospodárstvo spolu	6 255	8 036	9 162	8 574	11 193	12 931	72,9	71,8	70,9
Poľnohospodárske družstvá	6 325	8 067	9 276	8 356	10 872	12 639	75,7	74,2	73,4
Ostatné právne formy	6 317	7 968	8 954	8 667	11 972	13 547	72,9	64,0	66,1

Prameň: Štruktúra zamestnancov v poľnohospodárstve, ŠÚ SR, Bratislava, 2002

dárstve za obdobie 1993–2001. Zatiaľ čo u manuálnych pracovníkov ich mzdy v porovnaní s priemernými mzdami v poľnohospodárstve kontinuálne klesali, tak u vedúcich THP sa pomer medzi priemernou mzdou pracovníkov poľnohospodárstva a ich mzdou zvyšoval v prospech vedúcich THP. Rozdiely v mzdovej parite medzi týmito dvomi profesnými skupinami sa za uvedené obdobie začne prehĺbili.

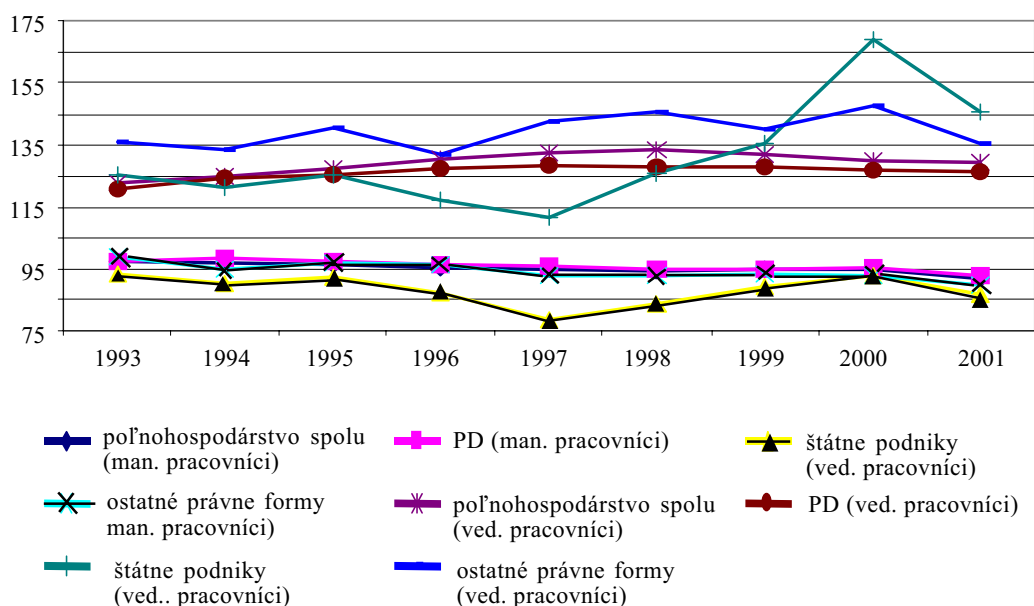
Vzdelanie začína ovplyvňovať mzdovú úroveň i v poľnohospodárstve a investície do vzdelávania a získania kvalifikácie sa budú stále viac zhodnocovať vo vyššej cene práce. Rozdiely vo mzdách preto súvisia s rozdielmi v hodnote ľudského kapitálu.

Pokles miezd v poľnohospodárstve (oproti priemeru NH), sa začal až od roku 1992 a v súčasnej dobe predstavuje priemerná mzda poľnohospodárskeho zamestnanca len 77,3 % priemernej mzdy zamestnanca (v organizáciách nad 20 zamestnancov) v NH (obr. 6).

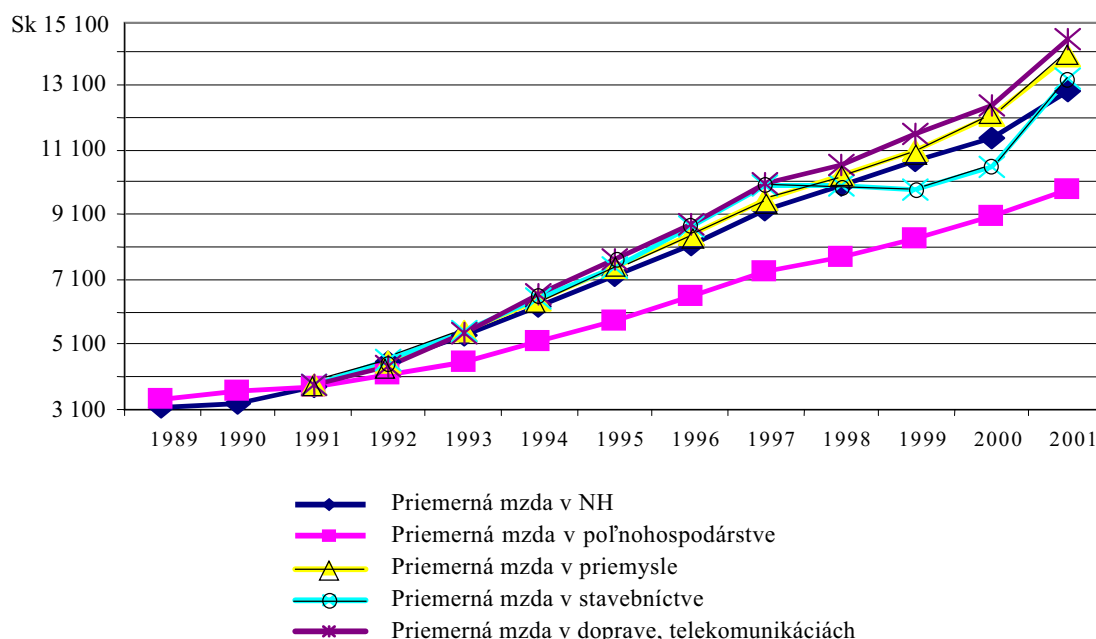
Z uvedeného grafu je evidentné zaostávanie dynamiky rastu priemerných miezd v poľnohospodárstve oproti ostatným odvetviam NH.

Robotníci dosiahli v roku 2001 priemernú mesačnú mzdu 9 162 Sk, t.j. 91,7 % z priemerných miezd v tomto odvetví. Naopak vedúci pracovníci mali v sledovanom roku priemernú mesačnú mzdu 12 931 Sk, t.j. takmer o jednu tretinu (29,4 %) viac ako priemer v poľnohospodárstve a dosiahli tak priemernej mzdy zamestnanca v národnom hospodárstve.

V celom kontexte zvyšovania konkurencieschopnosti si musí agrárny sektor uvedomiť, že politika lacnej pracovnej sily je sociálne a politicky riskantná a dlhodobo neudržateľná, pretože lacná pracovná sila obmedzuje nutnú náhradu živej práce pracou zhmotnenou, negatívne deformuje výrobnú štruktúru a môže viesť k trvalejšiemu technickému zaostávaniu vedúcemu k poklesu konkurenčnej schopnosti. Cenová konkurencia, ktorá je

Obr. 5. Vývoj mzdovej parity manuálnych a vedúcich technických pracovníkov voči priemernej mзде v poľnohospodárstve podľa právnych foriem

Obr. 6. Vývoj priemerných miezd v NH a niektorých odvetviach od roku 1991

založená len na nízkych mzdách zvyšuje ekonomickú rigiditu, pretože podporuje zaostalú štruktúru výroby. V trhovom prostredí môže stratégia nízkych miezd, ktorá má zachovať ziskovosť stále zastaralejšieho technologického zariadenia, priniesť len dočasnú výhodu. Často býva táto politika predmetom obvinenia z tzv. sociálneho dumpingu. Väčšinou sa za sociálny dumping považuje také konanie, kedy vývozca ťaží z umelo udržovanej nízkej ceny práce (čerpá konkurenčnú výhodu nižších

nákladov). Nižšia úroveň nákladov práce je však v našich podmienkach ovplyvnená odlišným historickým a ekonomickým vývojom, nižšou produktivitou práce, veľkým rozdielom medzi paritou kúpnej sily a výmenným kurzom národnej meny voči krajinám EÚ, atď. Preto túto skutočnosť nie je možné považovať za sociálny dumping, ale skôr za špecifickú výhodu, ktorá sa môže veľmi ľahko zmeniť v handicap.

Kontaktná adresa:

PhDr. Stanislav Buchta, CSc., Národný úrad práce, Župné námestie 5–6, 812 67 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: stanislav.buchta@nup.sk